

Kristina Brajović Car

Autora Harlin Anderson kao istaknuti teoretičar socijalnog konstruktivizma spada u red savremenih američkih kulturnih ikona. Svoje mesto među relevantnim savremenim teoretičarima porodične terapije i teorije komunikacija zaslužila je inovativnom praksom i teorijom iz domena diskurzivne i kritičke psihologije. Pored toga, Anderson je rodonačelnica kolaborativne psihoterapije, koja je takođe bliska paradigmi kritičke psihologije, ali i drugim naučnim i teorijskim pozicijama savremene humanistike.

Srpski prevod knjige *Razgovor, jezik, mogućnosti: Postmoderni pristup terapiji* predstavlja značajan bibliografski dodatak studijama fundamentalne i primenjene psihologije, kao i studijama komunikacija. Zbog svog sistemskog, relacijskog i kolaborativnog pristupa, knjiga predstavlja značajnu referencu za teoriju i praksu psihoterapije, psihološkog savetovanja, sociologije, socijalnog rada, medijacije, kulturnih studija i metodologiju istraživanja u društvenim naukama uopšte.

Sa stanovišta saznanja u kolaborativnom pristupu, bilo da se radi o psihoterapiji ili istraživanju, potpuno razumevanje nikada nije moguće, prvenstveno stoga što se priča onog koji govori (klijenta ili ispitanika), uključujući njegovo/njeno iskustvo i razumevanje, menja, kao i priča onog koji sluša, i to kroz interaktivan proces opisivanja i prepričavanja iskustava. U procesu stremljenja ka razumevanju, stvara se nešto drugačije. Suština novog značenja počiva na novini, to jest na ne-znanju.

U knjizi *Razgovor, jezik, mogućnosti* autorka dalje razvija svoj narativni filozofski diskurs iz pozicije supervizora, koji menjanjem perspektiva pozajmljuje glas, a time i moć, svim akterima uključenim u

proces promene – od supervizora, preko praktičara nazad do klijenta i to obrnutim redosledom u skladu s kolaborativnom paradigmom. Kako autorka kaže “u istinskom dijalogu, značenja koja se u dijalogu javljaju usmeravaju svakog od učesnika ka razumevanju koje nije nameravano niti ga je iko predvideo“. Svi učesnici a ne spoljašnje teorije moraju oblikovati ono što proizilazi iz terapijskih razgovora. To je kolaboracija.

Autorka u ovoj knjizi uokviruje višedecenijsko postmoderno iskustvo u pomeranju granica tradicionalne psihoterapije, pre svega porodične psihoterapije, u pravcu kolaborativnog profesionalnog dijaloga, u koji duboko veruje, kao teoretičar i praktičar porodične terapije. Dijaloški razgovor je generativni proces u kom nastaju i uzajamno se konstruišu nova značenja, i to različiti načini razumevanja, pronalaženja smisla ili artikulacije nečijeg proživljenog iskustva.

Kako Anderson tvrdi, psihoterapija mora biti više od »odgovora pre pitanja«, koja implicitno »pokazuju pravac i ispravljaju stvarnost«. Terapiju odlikuje razgovor u formi dijaloga između klijenta i terapeuta naglas, i klijenta i terapeuta u sebi. Terapijski razgovor je takođe povezan s razgovorima izvan terapijskog kabineta i pod njihovim je uticajem i *vice versa*.

Autorka kroz nekoliko temeljno prikazanih slučajeva podučava čitaoce kako da razlikuju dve vrste razgovora: one u kojima se javljaju nova značenja i one u kojima se ne javljaju. Ona te dve vrste označava kao dijaloške i monološke razgovore. Prema njoj, uspešna terapija je »razmotavanje konstruisane prošlosti i autobiografije kroz zajedničko istraživanje poznatih, ispričanih priča i zajedničko stvaranje novih priča koje tek treba ispričati«. Ovi zajednički stvoreni narativi o vlastitom identitetu, narativi koji se razvijaju, omogućavaju nova usmerenja u pogledu značenja, novu istoriju, nove dijaloge, te stoga i novu budućnost.

Jedan od najvažnijih elemenata života je razgovor. Neprestano razgovaramo jedni sa drugima i sami sa sobom. Kroz razgovor uobličujemo i preoblikujemo životna iskustva i događaje, kreiramo i rekreiramo značenja i razumevanje, konstruišemo i rekonstruišemo realnosti i vlastito sopstvo. Zahvaljujući nekim razgovorima mogućnosti postaju veće a neki razgovori ih umanjuju. Sa porastom mogućnosti javlja se osećaj da smo sposobni da nešto učinimo, da preduzmemo ono što je potrebno u vezi s onim što nas zabrinjava ili muči – u vezi sa dilemama, problemima, onim što izaziva bol i osujećuje, a zatim i da bismo postigli ono što želimo, ostvarili ambicije i namere, ispunili nade ili delovali.

Filozof Ludvig Vitgenštajn [Ludwig Wittgenstein] je tu mogućnost i njenu aktuelizaciju nazvao »promenom aspekta«, drugačijim načinom razumevanja stvari. Ta promena obuhvata i »promenu života«. Pod tim je mislio na »zalaganje da se dostigne lična hrabrost koja će omogućiti da se promeni vlastiti život« (prema citatu u van der Merwe & Voestermans, 1995, str. 43). Vitgenštajn razumevanje vidi kao praktično razumevanje koje polazi iznutra. Zabrinut za to kako se odnosimo jedni prema drugima i kako reagujemo jedni na druge u svakodnevnom životu, Vitgenštajn je rekao da živimo u svetu događaja a ne u svetu stvari. On nas poziva da se »krećemo među stvarima i događajima u svetu« umesto da pokušavamo da ocrtaemo njihova suštinska svojstva ili ih opišemo s preciznošću kakvu zahteva definicija (van der Merwe & Voestermans, 1995, str. 38). Proširujući taj zahtev i na ono što činimo u domenu nauka o ponašanju, i posebno na psihoterapiju, pitam se šta nas podstiče na *razgovore koji uvećavaju mogućnosti* a šta ima suprotno dejstvo? Šta je jezik i kakav je odnos jezika prema razgovoru? Kako terapeut može da s drugom osobom učestvuje u društvenoj situaciji terapije tako da ta druga osoba realizuje mogućnosti u okolnostima svog svakodnevnog života? Ili, da upotrebimo reči norveškog psihijatra

Toma Andersena, velikog inovatora u ovoj oblasti – kako možemo da govorimo jedni s drugima, i sa samim sobom, na način na koji do sada nismo govorili? Ili, kao što kažu kreativni pisci Pegi Pen i Marilyn Frankfurt [Marylin Frankfurt], kako možemo da kreiramo *participatorni tekst* koji se bavi pitanjima poput »Kakav želim da budem s drugima?« i »Kakvi želim da drugi budu sa mnom?« Lin Hofman, pionir u oblasti porodične terapije, pita kako mi kao porodični terapeuti možemo da transformišemo svoje priče o terapiji a da ne počinimo iste one grehe autoritarnosti koje drugima zameramo?

Mislim da razgovor – bilo tokom terapije, u kontekstu učenja ili u okviru poslovnih konsultacija – ima za cilj da pomogne ljudima da steknu hrabrost i sposobnost za »kretanje među stvarima«, za »jasno sagledavanje«, za to da postanu delatni činioци. Faktori i ciljevi koji se tiču ohrabrenja vode jednoj naročitoj vrsti razgovora – *dijalogu*. Stručnost terapeuta u stvaranju dijaloškog prostora i podsticanju dijaloškog procesa jeste *filozofski stav*.

U ovoj knjizi iznosim ono na čemu trenutno radim i predstavljam ideje koje u isti mah služe i kao smernice za moju terapijsku praksu i iz nje proizilaze.¹ Ova knjiga je putovanje, rad koji se neprekidno nastavlja i preobražava, potraga za delotvornijim načinima da se razumeju, susretnu i pomognu ljudi koje viđam na terapijama i u okviru drugih vrsta profesionalnih situacija (Anderson 1990a, 1990b, 1993, 1995; Anderson & Goolishian 1986, 1988b, 1992; Goolishian & Anderson 1981, 1987a). Ona je pre svega prikaz i ilustracija načina na koji konceptualizujem i učestvujem u razgovorima i toga kako se mogućnosti razvijaju počev od tih razgovora. Ona govori o mom filozofskom stavu.

Stari i dobro poznati psihoterapeutski diskurs se našao pred izazovom postmodernizma i ja, zapravo, pokušavam da doprinesem tom izazovu, da ga učinim obuhvatnijim i da mu dodam i svoj glas. Isto tako želim da ponudim alternativno gledanje na ono što predstavlja filozofija psihoterapije, da ponudim jedan novi pristup, ali ne i model. Odabrala sam *postmodernizam* kao opšti pojam zbog slobode i mogućnosti koje sa sobom donose pretpostavke koje su za njega vezane; istovremeno shvatam da on (kao i bilo koja druga oznaka, uostalom, pa čak

1 Ne pravim razliku između *teorije*, istraživanja, kliničke prakse i konsultacije u organizacijama. Svemu prilazim sa iste filozofske osnove. Sve su to kolaborativni poduhvati.

i reč *terapija*) nosi u sebi izvesne rizike. Svom zadatku prilazim s entuzijazmom i nadom da moja strast neće protivno mojoj nameri ostaviti utisak da se iza nje krije tvrdoglavost i isključivost. Ja svoju filozofiju i praksu terapije nudim kao jedno gledište – jedan glas – koji treba uzeti u obzir.

Pišem iz svog iskustva, ali teško je preneti i opisati kako moja praksa izgleda uživo. Pisana reč ne nudi mogućnost da se ta praksa doživi i da se dopre do njene suštine u prisustvu autora. Pisana reč je linearna i zato je prenošenje nelinearnih ideja i iskustava kroz tekst težak zadatak i težak teret kako za autora tako i za čitaoca. Autor ima zadatak da komunicira na način koji poziva čitaoca da se uključi u dijalog. Kao što kaže Mihail Bahtin, odgovornost pisca je da čitaoca oslobodi obaveze da u susretu s tekstom stane u odbranu vlastite kulture – pisac na taj način omogućava da se zahvaljujući podizanju mosta između poznate i nepoznate kulture generiše kreativno razumevanje i novo značenje (Pittman, 1995). Zadatak čitaoca je da s autorom učestvuje u dijalogu na način koji generiše značenje i ukazuje na ono što nije prisutno. Nije moguće da čitalac doživi i shvati moje delo na način na koji ga ja doživljuvam i shvatam.

Da bih ocrtala smisao mog kolaborativnog pristupa, ja sam u ovoj knjizi ispreplela istoriografiju, filozofske eseje (ono što Lin Hofman naziva »plutajuća ostrva«), rasprave o terapiji i kliničke narative. Smatram da glasovi drugih – klijenata, naučnika i studenata – često uspevaju da uhvate suštinu onoga što sam htela da kažem i oni su nadahnuće za moj rad. Stoga ih puštam da sami govore u svoje ime. Pošto moj glas obuhvata i njihove, prelazim sa *ja* na *mi* kad pričam *moju/našu* priču.

Ova knjiga se može čitati na više načina. Može se čitati redom a moguće je čitati istorijska i filozofska poglavlja, kao i poglavlja o kliničkoj praksi i kliničke narative bilo kojim drugim redom. Pozivam vas da konstruišete svoj vlastiti narativ tako što ćete različite delove knjige i glasove kombinovati s onim što im vi sami pridodajete i tako knjigu činite značajnom i korisnom. Knjiga je podeljena na četiri dela i svaki počinje jednim kliničkim narativom. U prvom delu raspršujem iluziju da su moja klinička filozofija i praksa objektivno predstavljena »plutajuća ostrva« i smeštam ih u širi istorijski, profesionalni i teorijski kontekst. Zatim razmatram filozofski okvir koji je od centralnog značaja za moj pristup, i taj okvir obuhvata teoriju socijalne konstrukcije, hermeneutičke i narativne premise. U drugom delu opisujem klinička iskustva

koja su uticala na moje okretanje tim filozofijama i u njemu raspravljam o tome kako se terapijski sistem, proces terapije i pozicija terapeuta konceptualizuju i aktualizuju. Kako bih čitaocima ponudila oruđa koja će im omogućiti da iskoriste te koncepte, iznosim i »savet« koji klijenti daju terapeutima zainteresovanim za kolaborativni rad. Poglavlje završavam transkriptom jednog terapijskog intervjua i naknadno dodatim komentarima. U trećem delu knjige se vraćam »plutajućim ostrvima« da bih iz postmoderne perspektive razmotrila jezik, znanje i *sopstvo*. U četvrtom delu se bavim onim što sledi nakon svega toga i mogućnostima koje se nalaze s one strane postmoderne terapije. Završavam razmišljanjima o pisanju ove knjige, bavim se i uticajem tog pisanja na mene i pogled usmeravam ka budućnosti.

Duboko sam posvećena neprekidnoj refleksiji o svom radu, refleksiji sa samom sobom i s drugima. Prirodna posledica toga je da reflektujem i o radu drugih. Pozivam vas da dok čitate razmišljate o vlastitoj filozofiji i praksi terapije, da upoređujete svoju filozofiju i praksu sa mojim, i moje sa tuđima, i uočite po čemu se razlikuju. Vaše mišljenje, vaša pitanja, kritike i izazovi su dobrodošli i s nestrpljenjem očekujem da budem vaš partner u razgovoru.

PRVI DEO

**STVARANJE PROSTORA:
RAZMENA IZMEĐU
TEORIJE I PRAKSE**

Prevela: Aleksandra Kostić

Moj kolaborativni pristup terapiji razvio se iz raznolikih tokova nebrojenih »terapijskih« razgovora i razgovora o »terapiji« koje sam tokom mnogo godina vodila s klijentima, kolegama, studentima i sa samom sobom dok sam pokušavala to jest dok smo pokušavali da i sebi i drugima opišemo i objasnimo svoja iskustva. Ti razgovori o uspešnoj koliko i o neuspešnoj terapiji uticali su na moje sadašnje ideje i moj sadašnji rad. Razmišljajući o njima, stalno sam se vraćala na jezik, razgovor i odnos kao centralne elemente terapije. Pitala sam se kakva je razlika između uspešnog i neuspešnog terapijskog razgovora. Postoji li razlika između razgovora koji uz večeru vodite sa dobrim prijateljem i terapijskog razgovora sa nekim koga ne poznajete? Kako ono što se događa u prostoriji za terapiju utiče na promenu u životu te osobe van te prostorije? Odakle potiče »novina« koju klijenti često opisuju kao *osećaj slobode* ili *osećaj nade*? Šta to terapeut čini, ako uopšte nešto čini, što doprinosi pojavi tog osećaja? Kakvu vrstu stručnosti terapeut poseduje? I najvažnije od svega: da li su ovo pitanja koja treba postavljati?

Dok sam tragala za načinom na koji treba razmišljati o našim iskustvima i ovim vrstama pitanja, neprestano sam okretala leđa modernizmu. Nešto se nije uklapalo. Povremeno sasvim ciljano a povremeno zahvaljujući srećnom sticaju okolnosti, pronalazila bih nešto privlačno u *postmodernim* filozofskim pretpostavkama za koje mi se činilo da se uklapaju u moja iskustva i da na mene deluju oslobađajuće. Postmoderna misao, shvaćena u svom najširem smislu, obezbedila je istovremeno i odskočnu dasku i zaštitni »kišobran« za moj rad danas, iako mi je jasno da će biti i nečega van toga. Moj pristup je postao poznat pod nazivom *kolaborativni jezički sistemi* (Anderson, 1993, 1995), ali u ovoj knjizi ću ga jednostavno nazivati *kolaborativni pristup*. Ovi termini se odnose na moju konceptualizaciju terapije: *terapija je jezički sistem i lingvistički događaj u kome su ljudi uključeni u kolaborativni odnos i razgovor – ona je zajednički poduhvat u pravcu mogućnosti*.

U pokušaju da situiraju moj pristup, neki mislioci – iz redova onih koji se bave teorijskom, filozofskom, socijalnom i feminističkom psihologijom i kliničkom teorijom porodične terapije – stvorili su puteve za kritiku naučnog autoriteta kao osnove znanja, krenuli tim putevima i ponudili alternativne kriterijume za psihološko ispitivanje i razumljivost. Ja taj revolucionarni, potencijalno eksplozivni i – nimalo iznenađujuće – marginalizovani izazov postojećoj paradigmi karakterišem kao *postmoderni*. Time želim da kažem kako on prihvata savremenu teoriju socijalne konstrukcije, hermeneutiku i narativnu teoriju. Bila sam svedok te revolucije i u njoj učestvovala unutar domena porodične terapije i psihologije, mada su moj profesionalni napredak, identitet i klinički i akademski doprinosi prvenstveno bili u okviru pokreta porodične terapije.

Moja analiza i kritika psihoterapije uopšteno uzev, i moja alternativna gledišta imaju svoj koren u pripadnosti galvestonskoj grupi (formalni naziv je Hjuston Galveston Institut), i zapravo su otelovljenje mog zaveštanja kao pripadnice te grupe, a zatim i istorije te grupe, konteksta i kolegijalnosti koje je ta grupa stvorila (Anderson, Goolishian, Pulliam and Winderman, 1986; Goolishian & Anderson, 1990). Institut Galveston je privatna, neprofitna klinička organizacija za praksu, istraživanje i obrazovanje, i njegovi koreni sežu sve do ranih inovativnih istraživanja i inovativne prakse na polju porodične terapije, poznate kao »terapija višestrukog udara« (MacGregor et al., 1964). Klinička praksa na Institutu obuhvata uglavnom klijente koji po nalogu suda dolaze na terapiju i klijente koje su nakon neuspelih terapija uputile institucije poput službi za zaštitu dece, sudovi koji se bave porodičnim pravom, sigurne kuće za žene i drugi koji su ih identifikovali kao socijalno devijantne (na primer, nasilje u porodici, zlostavljanje dece). Osim toga, imala sam privilegiju da budem gostujući nastavnik i konsultant u drugim kontekstima i drugim zemljama i na taj način sam stekla jedinstvena iskustva, mogla sam da pravim poređenja i obogatim svoja iskustva, što je zatim iznova uticalo na moju praksu i ideologiju.

Ta profesionalna okruženja su obezbedila zajedničke tačke koje su od kritičnog značaja – saradnju sa radoznalim kolegama koji dovode u pitanje poznate paradigme i ispituju granice novih, obrazovni kontekst u kome je učitelj istovremeno i učenik, priliku da upoznam ljude (pojedince, porodice, šire sisteme i organizacije) iz širokog raspona

socioekoenomskog, kulturnog i etničkog porekla, ljude koje je mučilo mnoštvo teškoća u svakodnevnom životu i radu.

Moj postmoderni kolaborativni pristup, i ova knjiga, zasnovani su na sledećim filozofskim pretpostavkama:

1. Ljudski sistemi su sistemi koji generišu jezik i značenje.
2. Njihova konstrukcija realnosti je forma društvene akcije, a ne nezavisnih mentalnih procesa pojedinca.
3. Um pojedinca je društveni sklop, te tako Sopsstvo postaje društveni, relacijski sklop.
4. Realnost i značenje koje pripisujemo sebi i drugima, i iskustvima i događajima u našem životu, zapravo su interakcioni fenomeni koje su stvorili i doživeli pojedinci u razgovoru i kroz jezički čin, jedni s drugima i sami sa sobom.
5. Jezik je generativan, on uvodi poredak i daje značenje našim životima i našem svetu te funkcioniše kao oblik društvene participacije.
6. Znanje je odnosno i otelovljeno te generisano u jeziku i našim svakodnevnim praksama.

Ove pretpostavke imaju dubinske posledice u pogledu svakog ljudskog poduhvata (i toga kakvi smo kao osobe u tim poduhvatima), naročito za terapiju i terapeute, za način na koji terapeut razmišlja o ljudskim bićima i našoj ulozi u ljudskim životima, način na koji terapeut konceptualizuje terapijski sistem, terapijski proces i terapijski odnos, i u njima učestvuje. Na osnovu ovih pretpostavki se postmoderna kolaborativna filozofija i praksa razlikuje od modernističkih pristupa i od drugih iz »postmodernističkog čopora«. Na osnovu njih se terapijski sistem, terapijski proces i pozicija terapeuta pomeraju po kontinuiranoj liniji koja se proteže:

OD

Društvenog sistema definisanog preko uloge i strukture;

Sistema koji čine pojedinac, par ili porodica;

Hijerarhijske organizacije i procesa kojim rukovodi terapeut;

Dualističkog odnosa između stručnjaka i nestručnjaka;

Terapeuta kao znalca koji otkriva i prikuplja informacije i podatke;

Terapeuta kao stručnjaka za sadržaj, onoga ko je metaznalac toga kako drugi treba da žive svoj život;

Terapije fokusirane na znanja »odozgo nadole«, i na potragu za uzroč-
no-posledičnim odnosima;
 Terapeuta kao znalca koji je siguran u to šta on/ona zna (ili misli da
zna);
 Terapeuta koji postupa na osnovu privatnog i privilegovanog znanja,
pretpostavki i misli;
 Terapeuta kao onoga ko interveniše na osnovu strateškog stručnog
znanja i dodatnih veština i tehnika u svim područjima;
 Terapeuta čija je namera da stvori promenu kod druge osobe ili člana
sistema;
 Terapije s ljudima shvaćenim kao sopstvo koje je zatvoreno u sebe i
predstavlja srž osobe;
 Terapije kao aktivnosti koja je predmet proučavanja kojim se bavi istra-
živač drugih pitanja

KA

Sistemu koji je kontekstualno utemeljen i koji je proizvod društvene
komunikacije;
 Sistemu koga čine pojedinci koji su povezani posredstvom jezika;
Filozofskom stavu koji priziva kolaborativni odnos i proces, i tome da
terapeut upravo od tog stava polazi;
Kolaborativnom partnerstvu između ljudi koji poseduju različite per-
spektive i različite tipove stručnosti;
 Terapeuta kao onome ko *nije znalac* i osobi koja ne zauzima poziciju
onoga ko je informisan;
 Terapeuta kao stručnjaku za stvaranje dijaloškog prostora i potpoma-
ganje dijaloškog procesa;
 Terapiji usredsređenoj na stvaranje mogućnosti i na oslanjanje na do-
prinose i kreativnost svih učesnika;
 Terapeuta kao »onome ko ne zna«, ko nije siguran i znanje smatra za
nešto što se razvija;
 Terapeuta koji javno iznosi ono što zna, pretpostavlja, misli i pita se, i
javno sve to deli s drugima i javno o tome razmišlja;
 Zajedničkom ispitivanju koje se oslanja na stručnost svih osoba koje
učestvuju u razgovoru;
 Promeni ili transformaciji koje su, s jedne strane, prirodna posledica
stvaralačkog dijaloga i kolaborativnog odnosa a, s druge strane, evolu-
cija posredstvom takvog dijaloga i odnosa;

Terapiji s ljudima kao višestrukim, lingvistički konstruisanim, relacionim sopstvom;

Terapeutu i klijentu kao saradnicima u istraživanju i učesnicima u stvaranju onoga što »pronalaze«.

Ova knjiga govori o tome zašto i kako mislim da ove pretpostavke utiču na promenu kulture terapije i kako njihove implikacije izgledaju. Da bih situirala moju filozofiju i praksu terapije, najpre ću predstaviti moje gledanje na promene koje su se odigrale na polju psihoterapije, naročito porodične terapije, i izneću kritiku teorijskih paradigmi i modela prakse koji se danas međusobno nadmeću. Ali najpre ću načiniti predah da bih ispričala priču jedne majke.

»Ako moja priča može biti od neke pomoći...«

Jednog kristalno bistrog nedelnog popodneva, na temperaturi od devet stepeni, na aerodromu u Švedskoj dočekali su me Gustaf i Kerstin, moji elegantni švedski domaćini. Srdačno smo se pozdravili i odmah počeli da razgovaramo o terapijskoj radionici na kojoj ćemo svi učestvovati narednog dana. Tek na putu do hotela nakratko je zavladala tišina – upravo trenutak pre nego što će me Gustaf pitati, snebivajući se, da li bih želela da se te večeri vidim s jednom porodicom radi konsultacije. Oni su se nadali da bismo mogli snimiti taj susret i onda taj snimak upotrebiti kao »platformu za podučavanje« u radionici narednog dana. Ja nikada ne odbijam dobar razgovor, i tako sam pristala. Telefonskim pozivom porodici smo potvrdili vreme i mesto susreta.

Porodica je trebalo da stigne kroz dva sata. Želeći da budu ljubazni, Gustaf i Kerstin su me pitali: »Hoćete li malo da se odmorite ili biste radije da odemo i nešto pojedemo?« Iako mi je telo žudelo za kratkim snom nakon trinaest sati putovanja, bila sam – kako to kaže Lin Hofman, koja se bavi istorijom porodične terapije i teorijom kliničke prakse – »kao zapeta puška, spremna za akciju«. Odlučila sam da večeram s mojim domaćinima. Jeli smo na brodu koji je bio usidren na reci u centru grada i pretvoren u restoran. Bio je Dan majki. Kuvani su jedva stizali da pripreme sve narudžbine, dugo smo čekali na jelo i atmosfera je bila opuštena. Uz svežu ribu i kuvani krompir pričali smo o Švedskoj, sistemima zaštite mentalnog zdravlja, njihovom poslu, mom poslu. Pitala sam ih šta očekuju: o tome šta očekuju od sutrašnje radionice, šta

misle da njihove kolege očekuju od radionice, i šta znaju o tome šta članovi porodice misle o sastanku sa mnom.

Tokom razgovora mi je palo na pamet da je možda dobra ideja da pozovem Gustafa i Kerstin da mi se pridruže u susretu sa švedskom porodicom. Nisam znala koliko članovi te porodice znaju engleski a ja ne znam ni reč švedskog, i glasno sam postavila pitanje da li bi hteli da mi pomognu u rešavanju teškoća koje bi se mogle javiti u prevođenju i, što je najvažnije, da budu neka vrsta spone između tog sastanka sa porodicom i radionice narednog dana. Ako moji domaćini zaista budu u sobi s nama, razmišljala sam, imaće i iskustvo iz prve ruke i onda će i to iskustvo moći da podele s ostalim učesnicima u radionici i na taj način doprinesu nastanku mnogo bogatije »smeše« ideja od one koja bi nastala samo na osnovu mog vlastitog iskustva. Činilo se da ih je moj poziv iznenadio. »Šta će članovi te porodice misliti?«, »Kakva će biti naša uloga?«, pitali su se. Iako su poznavali tu porodicu, Gustaf je bio zabrinut: »Mi nismo njihovi terapeuti«. Ali su istovremeno bili i zaintrigirani – i na kraju su prihvatili moju ideju. Pitala sam ih koju bi ulogu najradije igrali. Nakon što su među sobom porazgovarali, zaključili su da žele da budu u sobi s porodicom, »ako se porodica sa tim složi«. Hteli bi samo da slušaju. Pitala sam da li bi bilo dopušteno da im ja postavljam pitanja. Spremno su odgovorili da jeste.

Tokom vožnje ka klinici, neprekidno smo razgovarali. Saznala sam da »porodica« obuhvata majku, oca i dve ćerke, stare šesnaest i osamnaest godina. Obe ćerke se već dve godine bore sa anoreksijom, i starija se trenutno nalazi na bolničkom odeljenju za odrasle. Nejasno je ostalo samo to zašto je odabrana upravo ova porodica i kakva sve očekivanja postoje u vezi s našim susretom (ukoliko očekivanja uopšte postoje), izuzev toga da posluži kao »demonstracija« koja će se koristiti u radionici.

U čekaonici prijemnog dela okupila se čitava porodica – svi veoma ljubazni i veoma ozbiljni. Gustaf me je upoznao sa svakim pojedinačno i onda sam ja upitala da li moji domaćini, takođe terapeuti, mogu da nam se pridruže, objasnivši im zašto mislim da bi trebalo i da je to samo moj predlog o kome želim da razgovaramo, a ne moj zahtev. Sve četvoro su se složili da bi to bilo u redu. Otišli smo u sobu za razgovore, gde je sedam stolica bilo poređano u krug i ja sam im rekla da svako sedne tamo gde se oseća udobno. Levo od oca je sela mlađa ćerka, s njegove desne strane majka a desno od nje starija ćerka. Roditelji su izgleda-

li nepretenciozno, i sve četvoro možda pomalo zabrinuto. Govorili su tiho dok su mi objašnjavali gde žive i kako su sat vremena putovali da bi stigli do klinike. Naročito su ćerke tiho govorile, jedva su se čule. Obe su sitne, tanušne građe, plavuše. Mlađa ćerka je bila mršava, ali starija je izgledala izmoždjeno i letargično, i niko ko je vidi ne bi bio iznenađen saznanjem da pati od poremećaja ishrane ili nekog drugog ozbiljnog fiziološkog problema. Atmosfera u sobi je bila mračna i napeta.

Ubrzo smo počeli da se upoznajemo posredstvom neobične mešavine njihovog švedsko-engleskog i mog teksaškog akcenta. Pažljivo sam ih slušala i trudila se da govorim jasno, objašnjavajući im šta ja znam o razlozima našeg susreta i rekavši im da se nadam kako ću od svakog od njih čuti šta misli o našem susretu. A onda, budući radoznala, upitala sam: »A šta vi mislite da bi mi trebalo da znamo o vama – šta biste vi želeli da znamo o vama?« Majka je odmah odgovorila: »Evo, ovde imam sve napisano.« Sagla se i iz tašne izvadila papire – dva lista odštampanog teksta sa kompjutera. Pružila mi ih je i pročitala sam naslov napisan velikim slovima »ZAŠTO NAM PORODIČNA TERAPIJA NIJE POMOGLA«. Moram priznati da sam se na trenutak uznemirila – prva misao mi je bila »Zar će ovo biti tema naše kliničke rasprave sutra?« Moja druga, snažnija misao bila je »Pitam se šta li je napisala.« Nije bilo druge nego da nastavimo. Posle dugačke pauze upitala sam: »Smem li da to pročitam naglas?«

»Naravno«, odgovorila je majka a i drugi su potvrdili klimanjem glave. Počela sam da polako čitam s tog papira, naglašavajući reči napisane masnim slovima i velikim slovima, onako kako su mi date.

Anoreksija ima svoj psihološki i fiziološki aspekt i neophodno je obe strane lečiti istovremeno. U slučaju naših ćerki metodi koji su primenjivani da bi ih se navelo da jedu bolje uglavnom su bili pogrešni, promašeni, a povremeno čak takvi da se gotovo činilo da se iza njih krije zloba; ti metodi su mnogo puta situaciju učinili gorom nego što je bila ranije. Oni su izazvali toliko neprijatnosti, poteškoća, očaja, nemira i rezignacije da se terapija u velikoj meri bavila tim pitanjima, dok su drugi aspekti problema zanemarivani.

Isviše često su naše ćerke smatrale da se njihovo mišljenje ne uzima kao važno, da niko nije spreman da ih sasluša i da s njima radi na rešavanju problema, a ne da to pokušava posredstvom nas (roditelja). I one i mi bismo bili pošteđeni mnogo bola da je više truda uloženo u pokušaje da

se utiče na njihovu motivaciju, da je bilo pokušaja da se *objasne* opasnosti koje nosi njihova bolest, i to ne koristeći nejasne izraze nego na veoma konkretan način. *Saradujte* sa zdravim delom njihove ličnosti, *dajte im komplimente*, *nemojte ih ponižavati* i nemojte otvoreno pokazivati *prezir* prema njima. Budite odlučni, one će to umeti da cene, ja vam garantujem, *ali nemojte biti surovi*. Doprinesite razvoju njihovog samopoštovanja. Ukoliko nemaju jaku želju da se oporave, one se neće oporaviti.

Mislim da bi fleksibilniji pristup bio koristan u radu sa našom porodicom. U nekim prilikama je bio koristan razgovor u kome smo svi učestvovali, a ponekad bi bio koristan razgovor samo sa po jednim članom. Sasvim sam uverena da bi nam takav metod mnogo bolje odgovarao.

Zbog okolnosti da su obe ćerke bolesne u isto vreme naša situacija je više nego dvostruko teža nego što bi bila da od ove bolesti pati samo jedno dete. Mislim da je ta okolnost trebalo da i lekare (i terapeute) navede da dva ili tri puta više razmišljaju o tome da li su njihovi metodi dobri za našu porodicu. Volela bih da vidim više skromnosti, inventivnosti i domišljatosti u lečenju. Mi imamo osećaj da oni imaju samo jednu teoriju i da su želeli da nas u nju smeste, bez obzira na to kako se ona na nas može primeniti, i da isto tako imaju samo jedan metod koji upotrebljavaju stalno iznova, s veoma malim izmenama, i onda kada se pokazuje kao neodgovarajući.

Ukratko, *pokušajte da slušate našu decu*. Nije nemoguće razgovarati s njima. Potpuno smo svesni da je povremeno teško do njih dopreti, ali vi se morate potruditi. Posle nekog vremena videćete rezultate i u najboljem slučaju ćete zadobiti njihovo poverenje, a kada to imate onda imate mnogo. [...] Mora im se ponuditi prilika da razgovaraju s ljudima kojima veruju, to jest onima koji ih posmatraju kao ljude sa osećanjem za pravičnost, osećanjem ponosa, integriteta i dostojanstva.

Pokušajte da slušate nas (roditelje). Naravno... medicinsko osoblje nikada nije odbilo da nas saslušaju i da sa nama razgovara, odnosno nije odbilo sve dok naša ćerka nije napunila osamnaest godina, i posle tog dana sve je postalo samo ćutnja... često smo imali utisak da lekari čuju samo ono što žele da čuju i da ostalo zanemaruju bez ikakvog komentara. U najboljem slučaju, ono što je rečeno zanemaruje se zato što je nezanimljivo, nemoguće, ili [...] se posmatra samo kao koještarija, ili nešto krajnje sumnjivo zato što su to izgovorile osobe koje su nekompetentne ili potpuno pod kontrolom svojih ćerki, pa dakle i bolesti. Ali mi naše ćerke poznajemo bolje od bilo koga. Znamo njihove reakcije i njihova osećanja... znamo

kada im se može verovati više nego bilo kojoj medicinskoj sestri ili lekaru. Pokušavala sam. Videla sam i kako drugi pokušavaju. Veoma često nisam uspevala. Videla sam da i drugi ne uspevaju. Ali sam barem pokušala da učim na vlastitim greškama, međutim, dosad nisam videla mnogo naznaka da to čine i pripadnici medicinskog (i terapijskog) osoblja.

To je bilo to: zaokruženo, koncizno, sve što je trebalo reći. U sebi sam razmišljala, s knedlom u grlu: »To je sve što sam ja planirala da im kažem sutra u radionici«. Reči ove majke su jednostavno i elokventno izrazile molbu da se pozabavimo analizom naše terapijske tradicije: *načina na koji uspostavljamo odnos prema ljudima koji prolaze kroz terapiju, načina na koji razmišljamo o njima, razgovaramo s njima, postupamo s njima i reagujemo na njih.*

Verujem da je ove reči mogao da kaže bilo koji klijent, u bilo kojoj zemlji. Ja te reči ne čujem kao osudu, niti ih kao osudu ponavljam. Čujem ih kao poziv da zastanemo i zamislimo se. Iskustva ove porodice nisu mnogo različita od onih koja imaju i mnogi od nas: dobronamerni, ali zatrpani poslom i suočeni sa prevelikim očekivanjima, mi ponekad ne zastanemo da saslušamo šta je klijent tačno hteo da kaže i ponekad ne zastanemo da sa njim podelimo naše vlastite neizgovorene reči.

Posle još jedne dugačke pauze koja je zahvatila sobu ispunjenu gotovo svečanom atmosferom, vratila sam pismo majci i zahvalila joj se što je bila spremna da to podeli sa nama. Lagano sam počela da postavljam jedno za drugim pitanja koja će mi pomoći da bolje razumem to što je napisala. Snimili smo tu sesiju. Tokom čitave radionice narednog dana smo ispitivali implikacije njenih reči, izazove i nadu koje one u sebi nose.

Kada se radionica završila, znala sam da naš razgovor, kao i svi važni razgovori, ne treba i ne može da se na tom mestu završi. Dugo vremena nakon što sam se vratila kući, majčine reči su nastavile da žive u meni i da raspiruju neprekidni unutrašnji dijalog. Pisala sam joj i zatražila dozvolu da njeno pismo i video trake podelim s drugim terapeutima. Ona je odgovorila obavestavajući me o razvoju događaja u međuvremenu i pismo zaključila ovim rečima: »Ukoliko moja priča može biti od neke koristi terapeutima, to bi za mene bila velika uteha i možda bi čak probudilo *nadu* da naša borba i naše patnje nisu bile potpuno uzaludne.«

To zaista jeste prodorna – i podsticajna – nada, u drugoj polovini 20. veka, kada je upravo terapija jedno od glavnih sredstava za reša-

vanje problema i potpomaganje razvoja vlastite ličnosti. Iskustvo ove majke navodi nas da ponovo razmislimo o našem *razmišljanju* o tom ritualnom procesu – možda da ga smestimo *unutar* raspona onoga što je normalno, svakodnevno i obično životno iskustvo, nasuprot onome što je *van* njega, da ga shvatimo kao laboratoriju za mikroskopska otkrića, analizu i popravku u tom iskustvu. Terapija *jeste odnos*, i njene reči od nas usrdno traže da ponovo preispitamo taj odnos u kome su od ključnog značaja elementi koji ga definišu. Njena molba manje priziva odgovore nego pitanja: šta mi unosimo u taj odnos? Kakvu vrstu odnosa vrednujemo? Ko smo to mi, terapeuti? Da li smo mi stručnjaci? Učitelji? Prijateljski nastrojani savetodavci? Oni koji nameću moralnost? I kako smo uopšte postali to što jesmo?

Kada »slušamo« reči ove majke, vidimo da je važno preispitati faktore koji utiču na način na koji terapeuti čuju te reči. Kako treba razumeti, na primer, ubeđenje jednog terapeuta da je »ta majka očigledno ona koja kontroliše glas čitave te porodice«, ili jednog drugog koji kaže »Dve ćerke imaju problem s jelom, tu očigledno postoji incest!«? Ili pak komentar trećeg koji kaže »Da li ste primetili da se otac ne oglašava? Majka ga štiti«, ili pitanje četvrtog »Kako to da je ovo pismo tako bogato sadržajem?«

Terapija shvaćena kao odnos zavisi od toga ko smo mi terapeuti – i ko smo u tom odnosu – ali isto tako i od toga ko su članovi te porodice, ili članovi bilo kog sistema klijenata, i ko su oni u odnosu na terapeuta. Terapija mnogo zavisi od narativa o nama samima, načina na koji sebe definišemo kao osobe, od našeg identiteta kao terapeuta, kao što zavisi i od toga kako klijenti definišu sami sebe i od njihovog identiteta.

Najvažniji aspekt ljudskih odnosa počinje sopstvom. To je istina i u slučaju nas terapeuta i u slučaju naših klijenata. Postmoderne pristupe terapiji odlikuju alternativna definicija sopstva i alternativno viđenje sopstva. Pre nego što se pozabavimo premisama postmoderne terapije, uključujući i koncept sopstva i ulogu narativa o samima sebi i praktičnim implikacijama tih premisa, moramo se okrenuti počecima od kojih je krenulo pomeranje ka postmodernoj terapiji.